

KOMUNISTI IZ HRVATSKE I HRVATSKA DRŽAVA (XIV.)

I S ČETNICIMA I S TALIJANIMA PROTIV NDH

Iako je bilo slučajeva poduzimanja i s hrvatske strane, izuzetno stroge represalije su uglavnom - uz hrvatsko negodovanje - provodili Nijemci i posebice Talijani. Internacijama, uništenju imovine, paljenju kuća i čitavih naselja, pa i strijeljanjima, bili su podložene ne samo osobe, koje bi po nekim mjerilima mogle biti povezane s pobunjenicima, nego i, kako stoji u jednoj okružnici talijanske Druge armije od 1. ožujka 1942., "stanovnici iz kuća koje se nalaze u blizini mjesta gdje budu izvršene sabotaze".¹

Početkom listopada 1941., Pavelić je potpisao *Zakonsku odredbu o postupku kod komunističkih napadaja, kad se počinitelj ne pronade*. U tom slučaju za svakoga poginuloga valja strijeljati deset osoba "iz reda redarstveno ustanovljenih prvaka komunista".² Ta je mjera donešena na njemački zahtjev, i to na traženje generala Glaisea, nakon što su komunisti 30. rujna izveli u Zagrebu napadaj na trojicu njemačkih zrakoplovaca. Mjesec i pol kasnije, na temelju *Zakonske odredbe o upućivanju nepoćudnih i pogibeljnih osoba na prisilni boravak u sabirne i radne logore?* Ustaška je nadzorna služba dobila ovlaštenje da mimo bilo kakve sudske odluke u sabirne i radne logore uputi nepoćudne i pogibeljne osobe u trajanju od tri mjeseca do tri godine. Protiv odluke UNS-a nije predviđen pravni lijek, niti mogućnost pokretanja upravnog spora. U logore su ljudi slani i zbog manjih prijestupa,⁴ a uz stalno pravo primanja paketa, u prvo je doba bilo moguće zatočenike i posjećivati.⁵

Piše:

Tomislav JONJIĆ

Zagrljaj drugova boljševika:
Tito i Brežnjev 1971.

Partizanski zločini

Partizanski "slobodni teritoriji", kako u Srbiji, tako i u NDH, zapravo su privid. Jednostavno se radilo o tome, da na drugoj strani nije bilo dovoljno vojske, pa su velika područja ostala vojnički nepokrivena. Time što su ih partizani proglašavali slobodnim teritorijem, stvarana je "lažna euforija".⁶

Međutim, "slobodni teritoriji" postali su poligonom za testiranje uspješnosti provedbe boljševičke revolucije. Iako je u komunističkoj hagiografiji takav biljeg bio namijenjen samo "okupatorima i domaćim izdajicama", partizanske postrojbe nisu zaostajale u kršenju međunarodnoga ratnog prava. Naprotiv. Odlikovale

su se okrutnostima, mučenjem, klanjem i masakriranjem zarobljenika, te paljenjem čitavih sela.⁷ U prvoj su ratnoj godini većinu pokolja počinile zajednički s četnicima. Na hrvatskome području, ona ima jasan protuhrvatski značaj. Adil Zulfikarpašić svjedoči o prevlasti četničkih snaga unutar partizanskog pokreta krajem 1941. u BiH. Posebno su omrznuti bili muslimani, iako je opasnost prijetila svakomu tko nije Srbin. U to je vrijeme postojao i zajednički partizansko-četnički stožer, u kojem je četnike predstavljao Jezdimir Dangić. Dangića je Draža Mihailović u Bosnu poslao još u kolovozu 1941., a on je od samoga početka uspostavio odnose s Nedićevom upravom, nastojeći u svakom slučaju izbjevati konfrontaciju s Nijemcima.⁸

"U centralnoj Bosni", napominje Zulfikarpašić, "išlo se na muslimanska sela zajedno. Dok su četnici palili i klali, partizanske jedinice su im osiguravale leđa. (...) U to vrijeme vladala je podjela: muslimanska kao i hrvatska sela tretirana su kao neprijateljska, a za prijateljska sela važila su samo srpska".⁹ Iako svjesno velikosrpskog značaja četničkog pokreta, komunističko vodstvo bez oklijevanja surađuje s Dražom Mihailovićem. Ideološki se takva politika brani isticanjem potrebe pučkofrontaškog nastupanja, tj. objedinjavanja svih snaga koje se bore protiv okupatora, iako je nesumnjivo ključni razlog bio pragmatične naravi. Komunisti su uživali premlu potporu i ugled u pučanstvu, da bi se u početku mogli samostalno upuštati u spomena vrjednije akcije, pa su odlučili

1 Usp. NOBD, II., dok. 267, s. 601-602.

2 *Narodne novine*, 2. listopada 1941.; *Hrvatski narod*, br. 231/III., Zagreb, 2. listopada 1941.

3 *Narodne novine*, 26. studenoga 1941.

4 U *Političkom zatvoreniku*, br. 60/VI, ožujak 1998., str. 7-10., dr. M. Blažeković spomenuo je kao ilustraciju slučaj služavke u hrvatskome poslanstvu u Berlinu, koja je zbog manjeg prijestupa otpušljena u Jasenovac. Nakon izdržavanja kazne vratila se na službu u - poslanstvo.

5 Gregorić pripovijeda i o mogućnosti ulaska u logor Danica kod Koprivnice. (P. Gregorić, *Narodnooslobodilačka borba u Zapadnoj Slavoniji...*, 201-202.)

6 V. Vurušić, Razgovor s Vladimirom Velebitom, n. dj., 103.

7 Usp. M. Grabarević, n. dj., 30-33.

8 J. Tomasevič, n. dj., 189. Pregovori Nedićevih i Dražinih izaslanika održani su od 1. do 4. rujna 1941.

9 Usp. L. Mičeta, n. dj., 16.

infiltrirati se u četničke skupine u Srbiji, odnosno nametnuti se četničko-velikosrpskim pobunjenicima u NDH.

Za komunističku je taktiku ilustrativan proglas "poštenom i rodoljubivom narodu Bosne", koji su 1. listopada 1941. u ime "vojno-četničkog odreda" potpisali Jezdimir Dangić, Sergije Mihailović i Pero Đukanović, a u ime "štaba narodno-oslobodilačkih (partizanskih) odreda Bosne i Hercegovine" Rodoljub Čolaković, Slobodan Princip i Svetozar Vukmanović. U tom se proglasu ukazuje na težak položaj Srba u NDH, te se sve Srbe u BiH poziva na slogu i jedinstvo. Ujedno se kliče Jugoslaviji, SSSR-u, Engleskoj i Americi.¹ Taj je proglas rezultat sporazuma o formiranju zajedničkoga operativnog stožera i zajedničkih tijela vlasti, koji je sklopljen 1. listopada 1941. u Drinjači kod Zvornika, a razrađen 6. listopada u Milićima kod Vlasenice. Međutim, u idućem će razdoblju pretežati slučajevi da u Bosni čitave partizanske čete i bojne prelaze na četničku stranu, a ne obrnuto.³

Suradnja s četnicima

U selu Struganik 20. rujna 1941. prvi se put susreću Draža Mihailović i generalni sekretar KPJ, Josip Broz Tito. Iako su i tada, po svemu sudeći, bile vidljive razlike u pogledu oružane borbe protiv Nijemaca, zaključeno je da se međusobno ne će napadati, te je suradnja nastavljena. Mihailović i Tito susreli su se drugi put 26. listopada u Brajićima, blizu Ravne Gore. Mihailović je 26. listopada, prigodom sastanka u Brajićima kod Ravne Gore odbio konkretan prijedlog sporazuma o zajedničkoj oružanoj borbi. Međunarodna legitimacija, koju su četnici stekli uspostavljenjem veze s jugoslavenskom izbjegličkom vladom, krajem rujna, i dolaskom prve britanske misije, krajem listopada 1941., pripomogla je diferencijaciji u pobunjeničkim redovima i postupnom cijepanju na čet-

ničko krilo pod vodstvom Draže Mihailovića, te partizansko, pod vodstvom KPJ odnosno Josipa Broza.

Tomu su, dakako, pridonijele i vojne akcije, koje su u jesen 1941. protiv pobunjenika zametnule njemačke i srpske vladine snage. Pothvat, koji se u jugoslavenskoj historiografiji nazivao prvom neprijateljskom ofenzivom, podrazumijevao je akcije razbijanja pobune u zapadnoj Srbiji i trajao je od 20. rujna do početka prosinca 1941. Tada je u prvi plan izbila suprotstavljenost dviju koncepcija: četničke, koja je išla za čuvanjem srpskih života i čekaњem poziva na ustanak, te komunističke, koja je radi rasterećenja SSSR-a i rasplamsavanja pobune, pa makar pod cijenu izazivanja represalija, bila aktivistička. Prvi pravi oružani sukob između tih dviju struja izbio je u Uzicu, 1. studenoga 1941. Osim potpore, koju je dobio iz Londona, na Mihailovićevo ponašanje utjecala je i činjenica daje od druge polovice kolovoza uspostavio vezu i specifičnu suradnju s predsjednikom srpske vlade, M. Nedićem, a 1. studenoga 1941. u Divcima kod Valjeva se sastao s njemačkim predstavnicima.

Nu, sukobom u Užicu nisu prekinuti svi kontakti, niti svi oblici suradnje. U pogledu istočne Bosne, četnički zapovjednik, major Jezdimir Dangić sklopio je s komunistima dva ugovora o suradnji, kako u pogledu razmjene oružja i tvoriva, tako i u pogledu podjele vlasti odnosno borbe protiv hrvatskih i njemačkih snaga. Ugovori su potpisani 15. listopada i 1. studenoga, a ostali su na snazi do 16. studenoga 1941. Simovićev poziv preko BBC-a, od 15. studenoga, da se svi pripadnici pokreta otpora ujedine pod Mihailovićevim vodstvom, ovomu je bitno ojačao poziciju. Partizansko je vodstvo 20. stude-

noga prihvatilo četnički prijedlog o primirju, a 28. studenoga Tito je ponovno pozvao Mihailovića na zajedničku akciju protiv Nijemaca, na što ovaj - slijedeći napatke izbjegličke vlade da se okani prenatagljenih akcija - nije htio pristati.

U prvoj polovici 1942., nakon teških zločina nad istočnobosanskim muslimanima, u partizanskom vodstvu sve se više učvršćuje shvaćanje da zločini nad civilnim življem ne pomažu, nego upravo obrnuto, otežavaju jačanje pobunjeničkog pokreta. Zbog toga se, iz taktičkih razloga, počinju primjenjivati krilatice o zaštiti civilnoga življa. Kasnije, nakon pada Italije i Teheranske konferencije, partizani će se, osokoljeni međunarodnom potporom i izvjesnošću ratne pobjede, ponovno vratiti sustavnim progonima političkih neprijatelja i "sumnjivih" slojeva pučanstva, i to u dotad nepoznatim razmjerima. Ipak, unatoč taktičkome uzroku tijekom 1942., i te će godine partizanske postrojbe počinuti niz teških i okrutnih skupnih zločina. Tako je tijekom partizanske uprave u Prijedoru, od 16. svibnja do 10. lipnja 1942. ubijeno više stotina (po nekim podacima oko 400) Hrvata katoličke i islamske vjeroispovijedi, osumnjičenih za suradnju s NDH.⁴ Početkom listopada 1942. partizanske su snage napale zapadnoslavonsko selo Španovicu. Tom su prigodom partizani bez posebna povoda ubili oko 130 ljudi, uglavnom civila, istodobno srušivši selo sa zemljom.⁵

Partizanske su postrojbe pod komunističkim nadzorom nemilosrdno gazile pred sobom sve što je stajalo na putu obnove Jugoslavije. A nova će Jugoslavija po nasilju i terorizmu daleko nadmašiti zlokobnu predratnu *tamnicu naroda*.

(svršetak)

1 ZNOR, I V/2, dok. 1, s. 7-9. *Genocid nad Muslimanima*, 68-70.

2 ZNOR, XIV/1, dok. 7, s. 29-31.

3 Usp. Titovu zapovijed Glavnom štabu NOP odreda Srbije, od 8. siječnja 1942., u: ZNOR, II/2, dok. 93, s. 178-191.

4 "Siva knjiga" donosi brojne dokumente o tim zverstvima, pa tako i imena 229 ubijenih. (Usp. Odmetnička zverstva..., 51-78.)

5 Opš. Tončić Erjavec, *Španovica. Kronika nastajanja i nestanka*, Novi liber, Zagreb, 1992.